

Néhány szó a Dávid Ferencz-alapítványról.

A magyar könnyüvérőség új eszmék és kezdeményezések irányában két tulságban szokott rendesen nyilatkozni: első fölhevülésében fontolgtatás nélkül elfogadja azokat, kivált ha népszerűek, hirneves embertől származnak, habár valamenynyire azelőtt is rokonszenvezett velök és a siker lehetőségének mámorosító zajával, vonzó alakban jelennek meg; ilyenkor mint a lőpor a belepattant szikrára azonnal lobbot vet: úgy buzdul fel a lelkesedés, meg van az áldozatkészség, a szép mű megalkotása dicsőségében mintegy versenyezve kíván osztozni mindenki; vagy pedig épen ellenkezőleg, a mint az új eszme és indítvány feltűnt, s a legközelebb állókra egy vagy más okból a szokatlanság, a meglepetés benyomását teszi, ez már első sorban az akadályok, a nehézségek keresésének útjára viszi az elméket, a benyomás hatása, mint a tóba vetett kő habgyűrűje, távolabbi körökre is kiterjed; csak egy percz kell ilyenkor, a bizalmatlanságnak csak egy szellelte, s a lélekben azonnal megszületik a kétely, a cél már sokkal merészebbnek s kétszer oly távolinak, nehezen elérhetőnek tűnik fel, tétovázás áll be az elhatározásokban, s az eszme és új kezdemény gyakran vagy egészen elesik, vagy nyomorékon jó létre.

Szeretném, ha a szóban levő eszme a magyar természet eme két végletei közt középútat tartva, az unitáriusoknak a hitszabadság ügye iránti kitartó lelkesedése, egyértelmű s egyérzelemtől áthatott munkássága által, önmagához, tárgyához és e századhoz méltóan sikerülne. E célnak kíván szolgálatot tenni felszólalásom, mely az eszmének, mint olyannak erkölcsi szépsége és gyakorlati-sága föltüntetetésére irányul, bebizonyítólag azt is, hogy mi evel kötelesek vagyunk, hogy az erdélyi unitáriusoknak ez háromszázados tartozása.

Az idő, a megingatott népjóllét, a hazai nyomasztó pénzügyi állapot ilyesmire vajmi kedvezőtlenek — mondják némelyek. Ugy van; de ez eszme nem a mai nap, sem ez év, hanem a holnap, holnapután, következő több évek feladata. Indítványozója nem óhajtja, hogy mint Minerva Pallás fejéből páncélozottan, sisakosan, kész harci istenként pattant elő: ez is egyszerre megteremtse önléte örökdicő formáját. A ma elhintett buzamag gyümölcsét a jövő nyár adja meg, az idén ültetett oltványod termését csak évek mulva élvezed; az erkölcsi vetésre is sokszor évek sora hozza meg az aratást. Öt évi határidő van kitűzve; ez alatt ötször futja meg napkörüli pályáját bujdosónk, sokszor megöntöztetve égi harmattól s tenger vizétől, sokszor megfürödvé a ragyogó nap termékenyítő sugárárjában: ki ismeri a napok és csillagok útját, a szelek és idő járását ki határozhatja meg? Szabad-e, természetellenesen, lehetlent, mind rossz napokat és sovány éveket várnunk? A kinek hatalmában a világ, kormányja alatt a természet, az az Isten, a népek és a mi atyáink gondviselő Istene ma is. Nekünk — a dalnokkal —

míg a sir ránk nem lehel,
mindig tűrni és remélni kell.

Ez eszme valósitása nem kíván sok áldozatot, csak sokakét, nem ezereket, de ezerek buzgóságát s filléreit, népünk szívének egyetemes áldozatra buzdítását. Akkor biztos a siker. Így a cél el lesz érve. Láttátok-e, hogy viszi a méh kis szárnyikóján köpüjébe a virágkehely édes porát? Egy magára mily kevés az, a mit e kis fúrge napszámos elbir, s mégis mily áldásos sikerü ezer társaival egyesített munkája! Láttátok-e a széthányt hangyabolyt? Hogyan igyekszik az ezernyi piczinyke menteni a menthetőt, hogy vonszolják erre-arra apró terhökét! Hogy állitják helyre háborgatójuk távozásával új hajlékukat! Láttátok-e ti köztetek — székely véreim — mert a világon tán még csak nálatok van meg a patriarchalis szokás — saját honotokban elégett honfitársaitok háza-csüre, felgyúlt templomok és papi lakok fölépítésénél egy egész falu népe munkásságát? Öreg, ifju — gazdag, szegény — szekérrrel, tenyérrel — jó, megy, sűrög-forog, reggeltől estig, mint ama hangyaboly; mész, téglá és porond, deszka, lécz és cserép mintegy ösztönszerűleg megy áramlatként mind a központra, mind egy célra tartva, mintha tündérmű vezetné a szent munkát, hihetlen gyorsasággal elkészülnek az épületek, a leégettek új hajlékában a köny

felszárad, a magán inséget a közszeretet megnyitotta, templomból és toronyból megszűdul a hívóket imádkozásra hívó harang.

Bámulásra méltó hatalom van abban, midőn egy egész nép indul munkára. Az erdélyi unitáriusok egyházát 60—65,000 tiszta székely teszi, polgári jog, világi vagyon és mivelttség s mindenek fölött vallásos buzgóság tekintetében mind egyenlő; ha van is egyben-másban fokozati különbség, csekély az, keveseknél van, a derék nagy testet a társadalmilag lehető demokratiai legnagyobb egyenlőség jellemzi, e szellem ismerteti meg s hatja át. Ily tekintélyes, tömött test bizvást akarhat nem köznapi dolgokra vállalkozni, s a mit akar, kivinni, bir elég erkölcsi és anyagi erővel. Nekünk nincsenek czímeink: czímünket belső erőnk szellemi értéke adja meg; nincsenek nagy-úri nemzetségeink: van ezer meg ezer kis, vagyonos, munkás nemzetségből álló, szabadságban született, eszményileg szép vallásunk emlőjén értelmesen nevelt s mély vallásos érzésű népünk; nincsenek sok vagyonnal biró gazdagaink: vannak szellemben és érzületben, tetterőben és áldozatkészségben bővölkező hitrokonink. Ezek áldoztak 1854—56-ban százezeret meghaladó tökétt iskoláink nyilvánossági joga s jellege megmentésére, ezek tartják fenn ezelőtt 14 évvel alapított Keresztény Magvető-nket, mely könyvünk oly helyet vívott ki az irodalomban, oly nevet egyházi életünkben, a mi becsületünkre válik nekünk s korunknak. Ez a félszázezernél több erdélyi székely, ez a mind közép osztályuak testvéri egyesülése immár háromszáz évvel ezelőtt keletre kiküldött előőrsége a rationalis irányu nyugati kereszténységnek, mely azóta nagy küldetéséhez híven, épen fentartja kebelében az Isten egysége s megoszolhatlansága magasztos hit-elvét, az unitárius vallás ezen sarkalatos alapeszméjét. Ne lenne-e képes ezen, a szenvedés tűzében megpróbált, kis erővel nagy győzelmeket kivívott erős phalanx most egy nagy embereért, vallása megalapítójáért egy kis erőfeszítő áldozatot hozni?

Ki és kinek teszi azt? Unitárius unitáriusnak, mi, apák, gyermekeinknek s késő unokáinknak, a ma a holnapnak, egy dicsőnk emlékére, de saját dicsőségünkre s vallásunk épületére. A jelenkor épen ugy dolgozik a jövő számára, a mint élvezi századok előtt élt hitrokon eldődei vérveritokes munkája gyümölcsseit. Vajjon ha ők nem állottak volna olykor testökből sorfalat képezve az Istenegység nagy eszméje körül, volna-e ma unitárius vallás? Volna-e száz templomon felírva, mit sajnáljon tőlünk némely szeretet nél-

küli orthodox, és a min lelkesüljön a nyugoti szabad országok szabad fia: „Az egyetlen Isten tiszteletére építették az unitáriusok“? Ha ők nem áldoztak volna, lennének-e ma unitárius egyházak, iskolák s egy erős értelmiségű hitfelekezetünk? Ha ők nem lettek volna készek kiállani üldöztetést, megvetést, néha börtönt, megértük volna-e mi e nagy megváltozását a világ vallásos érzületének? hogy a theologiai tudományok minden rázkodás nélkül, üldöztetéstől nem tarthatva, oly rationalis irányu fejlődésnek induljanak mindenfelé, hogy már-már a mi vallásunk alapján foglaljanak állást világhírű nagy népek egyetemei, és protestáns theologiai seminariumok készítsék elő az unitárius hitelvek közeledő diadalát?!

Mily áldott békében és szabadságban élünk mi ma: szabadon érez és gondolkodik a hit dolgában minden ember, szabadon ír és tanít a pap és tanár, meggyőződése szerinti formák közt tiszteli Istenét kis hitfelekezetünk; nem üldöznek, nem veszik el templomainkat és iskoláinkat azért, mert valamely községben kevesebben vagyunk, nem hurcolnak törvényszék elébe, kényszergetve hitünk megtagadására s ellenfeleink által dictáltatva nekünk új hitformát, nem olvassák ránk a judaizánsok és szombatások ellen hozott törvényeket, nem csúfolnak Arianusnak, Socin-követőnek, Krisztus-tagadónak. Nyílt homlokkal állunk a világ elé, felemelt fővel, felemelt szívvvel mondjuk el: kik vagyunk, mily hitvallást követünk. Elmondjuk, hogy követjük az ember Jézus által tanított tiszta keresztény hitvallást, úgy, a mint azt első alapítónk Dávid Ferencz felfogta és kifejtette, minek veleje ez: „egy az Isten, kit egyedül imádni, egy a közbenjáró, az ember Jézus Krisztus, kit mindenek felett tisztelni tartozunk, a faragott kép és a bálvány semmi, s nincs több Isten, hanem csak egy!“ Ez észszerű hitalapon erős és biztos a mi állásunk a tudományok bár mely mérvű fejlődésével szemben, míg az keresztény jellegét megtartja.

Vajjon e boldog jelen üdvét éreznők-e ma őseink hitbuzgó áldozatai, keresztény türelme s önmegtagadó kitartása nélkül? Bizonyára nem. Az a kis hajó a világmiveltség nagy tengerén, melynek zászlóján az Istenegység eszméje volt felírva s parányi számu népe keletről és délről a mozlím, nyugatról a római, északról a görög vallások myriad sokasága közé beszorítottan önfentartási örök harcban fogyasztotta el legjobb erőt, a rá csapkodó óriási

véleményhullámoktól mindenfelől ostromoltatva épen úgy merült volna háromszáz év alatt zászlóstól és népestől, árboczostól és kormányostól együtt, mint elmerült Arius halála után a IV-ik, Wikkelfel a XIV-ik, Huss Jánossal a XV-ik században, ha ama zászlófelirat nem az emberi lélek örök eszményét, tehát örök igazságot örök-igazán kifejezve nem foglal vala magában, s ha a kis hajós nép nem vezére hatalmas szellem- és tetterejét, lelki bátorságát és tántoríthatlan akarátát örökölte volna!

De, hála Istennek! a kis hajónép megmaradt, zászlója magassabban lobog mint valaha, s nem meszsze az idő, midőn hivei meg sokasodnak. Már ma is ezerek vallják hitelveinket, bár más felekezetekhez tartoznak, velünk együtt Jézus tiszta erkölcsanát követik, mint mi, minden embertársunkat egyaránt szeretik, s üdvözülésre hívattnak is, képeseknek is tartják. Az erdélyi unitáriusokkal és hitők megalapítójával az történt, a mi Mózeszel. E bölcs férfi meghozta népének a törvényt, s rendeltetését betöltvén, égő csipkebokorban távozték el közülök. Az történt, a mi Lykurgussal, a ki miután törvényt hozott hazájának, elbujdosott, hogy ne kelljen változtatni azon, a mit mint legjobbnak vélt művet, egyszer megalkota. Sőt a történt, a mi Romulussal, a ki miután Róma városát és a köztársaságot meszszeható intézmények által megalapította, határait kiterjesztette, a különböző népeket egybeolvasztotta, tábora előtt a Caprera melletti tó partján hatalmas búcsuszónoklatot tartván: szélvész és menydörgés között az őt körülfogó ködben imádó népe szemei elől örökre eltűnt, soha többé Rómában nem láttatva. Így járt ama férfi is, kinek mi unitáriusok mai hitszabadságunkat s hirnevünket kiváltképen köszönhetjük, az erdélyi katolikus fejedelmi székről feje fölé gyűlt menykövek által lesujtatva, hiveinek könyei közt, fejedelmi testőrök kíséretében fogolyként elébb Tordára, majd Gyula-Fejérvárra hurczoltatott, s törvényszék elé állítva, mint bűnös hitujító — Innovator — holtiglani fogságra ítéltetett, ott pusztulván el, mint szent Polykarpus, Servetus Mihály és száz más áldozata a jezsuita inquisitionak! De e hasonlat legnagyobb a Romulus és Dávid Ferencz halála utáni idők között. „A római ifjuság — a mint Livius írja — Romulus elragadtatása utáni félelméből felocsudva, miután a vész és fergeteg csöndes nappá derült ki, látván a megüresült királyi széket, árvasága érzetében egy ideig gyászba öltözött, azután őt, mint Istentől származott Istent és királyt, Róma atyjául üdvözölte, békét kért a városra s

maradékára áldást!“ A mi eldődeink is hasonlót tettek. A véritélet és börtönhalál megfélemlítette Dávid Ferencz híveit, gyászt öltöttek magukra, meghajoltak a hatalom előtt külsőleg, de mesterök tanait szívök mélyébe rejtve, három száz évig hordozták s őrizték meg ott kiirthatlanul. Igen, három száz évig tartott dülő hatása azon szélvésznek, mely Dávid Ferenczet s vele az erdélyi unitarismust lesujtván: mint Ixiont Jupiter, ugy Báthori Kristóf ítélte az erdélyi reformatiot a megállapodás kőszirtjéhez lánczolta.... De a viharos éj elmúlt, az ég kiderült, s mi ma, mint hitünk alapítóját üdvözöljük őt s emlékezetének hozsánnát kiáltunk. Őseink vérző szívvel nézték a szenvedő férfit Fejérvárról Déva várába hurczoltatni, nekünk az a szerencse jutott, hogy ama birák ítéletének igaztalan-voltát, Dávid Ferencz hitelveinek ellenben észszerü helyességét a ma élő tudós-világ nagy része által constatálnak láthatjuk. Betölt itt is Schiller szava: „a világtörténet a végítélet,“ — betölt a mit a magyar dalnok megirt:

Jámbor vértanu, tőrj: a Golgota-hegy,

A lelki szilárdság és a menny úta egy!

Kettő által különbözik a valódi nagy lélek a köznapitól; míg ez csak a má-ért, má-nak, magáért s övéért él, amaz a közt, az egyetemes érdeket öleli szívére, s jövő századok és embernyomok számára dolgozik. Ezek a meszszenéző, de rövidlátásuak az ugynevezett opportunitas és haszon emberei, a kiknek elvök: „*lucri bonus odor e re quacunqve,*“ mit a mai világ így formuláz: „hadd gyalázzanak, hadd üssenek arczul, hadd dobjanak ki, csak haladj általa előre!“ Ezek a jelent imádják, minden tettöknél ott guggol szavaik köpenye alatt az önhaszon; ismeretséget, barátságot, rokoni egybeköttetést, hivatalt, tudományt, elvet, jellemet, sőt a szív és lélek erkölcsi tisztaságát is feláldozák a jelen előnyeiért; simulnak bármily létező hatalomhoz, hódolnak az uralkodó nézeteknek, pártot s elvet cserélnek a helyzet szüksége szerint; mindenre vállalkoznak, mindenre alkalmasok, mindent eltűrni képesek, elveik a többségé, politikájuk a hallgatás, cselekvésök irányát a nagyok kegye szabja meg; önállás, önbecsület náluk mind az önérdek szolgálatában áll, udvariassági formákba burkolódzva, lenézetés nem bántja, eszközül használtatni még hízogó rájok nézve, szóval: az ilyenek a hasznos, szükséges és kedves modern emberek, igazán a jelen idő fiai. Az ily ember mindenkinek mosolyg, mindenki kezét mossa, természetes, hogy az

övet is mossák mások, az érdeksolidaritás büvös gyűrületébe vannak befoglalva a jelen helyzet teremtői, urai és kegyeltjei; mind ismerik egymást, mindeniknek jól foly dolga, czéljaik mind sikerülnek, a szerencse keresve keresi őket — eme boldog halandókat. Így van ez ma, így volt Dávid Ferencz idejében, így lesz jövő századokban is.

Nem ilyen ama másik, nemesebb fajtája az embereknek, melynek lépéseit a közjó tekintetei irányozzák, mely szabad elveket vall, mely csak az igazságnak hódol, megtagadva sokszor önmagát, kockáztatva földi javát s jelenvaló érdekeit, meszsze a jövőbe néz gondolataival s terveivel, miket a szép, jó és igaz örök ideáljai vezérelnek. Sokszor talál ez utában akadályokra, többször nem sikerülnek nemes törekvései, százszor ismertetik félre, ezerszer csalódik jó föltételeiben, lenézetésnek teszi ki magát, most fenyegetik a hatalmasok, majd üldözöbe veszik ellenségei, elveszti az emberek előtt kedvességét, még törbe is ejtik; de ő megmarad elvei mellett, érzületét szeplőtlenül őrzi meg, a jóban állhatatos marad s az egyszer megismert igazságot meg nem tagadja, újtjáról nem tér vissza, sem félre, egyenesen jár, előre megy, mert szerinte az elv nem köpeny s boldogulási mód, a meggyőződés nem divatczikk s alku tárgya, nem csereeszköz, a következetesség nem játékszer.... A szép lélek és jellemzilárdság e szép, jó és igaz eszményeinek megvalósítására való bátor és kitartó törekvésben éri el tetőpontját, itt jut az ember emberi méltósága magaslatára.

Dávid Ferencz e nagy lelkek közé tartozott. Ő a megoszolhatlan istenegységről meg volt győződve, hálateljes tisztelettel érzett Krisztus a közbenjáró, a szeretet vallásának megalapítója iránt, de az istenség részesévé tenni, istenitni nem tudta. Tanított e szellemenben a szószéken, hirdette azt a magán életben, könyvbe foglalta hittudósokkal folytatott vitái során, s őt mégis arra hívták fel, arra kényszergették, hogy a mi szívében él, a mit ajkáról számanálkül hallottak, sőt a mi ezer meg ezer hallgatója, egész egyháza szívérebe ment át, vonja vissza, tagadja meg, vallja nem-igaznak, nem mondottnak, nem létezőnek. Ő, a hit, a meggyőződés és becsület embere, ezt nem tehetette, nem is tette. Háromszor szólították fel árulója — Blandrata György — és birái, s háromszor utasította el magától: nem akarta önéletét az igazság és becsület halálával megváltani. Utoljára hivei is felhívták, mentené meg életét hiveinek s vallásának. „Nem“ — lön az utolsó válasz is. „Látom — így

szóla -- hogy nyájamtól áldozatot kívánnak. Ám legyen, áldozatul adom én magamat.“ S ezóta többé önvédelemre birható nem volt; barátai még védelmezték, de ő hallgatott s nyugodtan vetette magát alá bírái ítéletének; augusztusban hozták örökös fogságítéletét s novemberben lett halála. Déva vára sötét falai olták el a nagy szellem örökfényü lángját, csontjai és pora e kőszál kötörmelékével vegyültek el, erős lelkét s gyászos sorsát hiven ábrázolva.

Ott volt kolozsvári nagy jövedelmű plébániája, négy segéd pap osztotta meg sulyos terheit, ott volt országos népszerűsége, európai hirneve, népének rajongó szeretete . . . . . Miért áldozta hát fel földi javait s önmagát?

Ha szavait s tanát visszavonja, a Blandratának adományozott kolozsmonostori uradalom hihetően övé lesz, a fejedelmi udvar palotaajtói felnyilnak előtte, a nagyok haragos tekintete kegymosolyra változék vala, jóllétben tölthette volna öreg napjait.

Miért áldozta hát fel kész és remélhetett szerencséjét s önmagát? Elveiért, meggyőződéseieiért, Isten igazsága s neve és emléke becsületéért! S ime, minden elveszett — mondhatá ő is — halála perczében, el hosszszu időre, csak a becsület maradt meg.

Oh van abban valami különösen megnyugtató, midőn a lélek meggyőződése s az igazság mellett üldöztetés és megpróbáltatások daczára megmaradni bir! Mint midőn álmaid közt égben utazol, s angyalok kezei szőnek eléd tündér tájakat, vagy midőn istenkéz teszi háborgó szivedre a menyiny nyugalmanak enyhe balzsamát: olyan az igaznak belső lelki csöndessége. Nem háborítja meg őt semmi büntudat, nem nyugtalanítja semmi erkölcsi botlás emlékezete, bátran szemébe néz az embereknek, bátor az Isten színe előtt; az éjjél csönde s a sirok némasága szelid gondolatokat ébreszt föl benne, az ég dörgése s kétségbeesettek kiáltozása nem döbbsenti meg őt; szent bizalommal lépi át a templom küszöbét, s félelem nélkül vidám lélekkel készül végórájára. A „*nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*“ a halandó legdrágább kincse. Nem így, a kit önzés vezet, a ki haszonért elvet cserél, hitét tagadja meg, s boldogulása eszközei választásában az erkölcsi törvényekre nem néz. Ő él szerencséjével, élvezi a helyzet előnyeit, tán mosolyog is az elvek és becsület emberén, boldognak látszik, de csak látszik, mert tiszta boldogságot csak az erkölcsi szép és jó adhat. Az ilyennek belsőjében nem lehet nyugalom, nem engednek azt ön-

tudata, és az emlékezés, a gondolatok és a lelkiismeret; hallja az emberek ítéletét, olvassa a közvélemény olykori kifakadását, bizonyos emberek tekintetétől épen úgy tart, mint belsőjének szemrehányó szavaitól; az idő, itt-ott elejtett panaszos szók s megújuló hasonló tények fel-felköltik az erkölcsi széppel nem egyező tettei emlékezetét a lelkiismeretben, vétségeit eszébe hozza a magános lét és az éjféli óracsőnd, megjelenik álmában tévedésének képe, szemrehányást tesz, nem hagyja nyugodni őt. Nincs, nem lehet nyugalom a jótól elpártolt szivben.

Ha ez így van, akkor nem sokára eljön az idő, midőn Dávid Ferencznek, mint a hitszabadság bajnokának, a meggyőződés emberének elégtételt ad a világ, az elítélőkből pedig elitéltek lesznek. Ez azonban a szabadelvű kereszténység közügye; de az, hogy az ő neve dicsősége nálunk valamely élő emlékkal örökíttessék, ez a mi kötelességünk. Hitelveinek belső igazságáról meg levén győződve, annak győzedelmét halálakor megjósolta, s ez be is teljesedett; ez által életének és munkásságának fensőbb, magasabb kulturai rendeltetése betöltve lőn; de a szeretet, mivel ő hivei, a mi őseink iránt volt, a küzdés és szenvedés, mit értettek s hitünkért kiállott, az a tény, hogy ő mint hű pásztor, nyájáért áldozatul adta magát s ránk egy szent örökséget hagyott, tőlünk viszont a kegyelet és hála áldozatát követeli. Az Isten bevégezte vele nagy munkáját, s ő teljesítette iránta apostoli tisztét: az ember iránt mi mutassuk meg igaz érzelmeinket, állítsunk ismeretlen sirjának a késő századok által is megismerhető emléket valamely szép tény által, jellemszilárdságát s önfeláldozó hitbuzgóságát sajátítsuk el, ránk hagyott szent örökségét, az istenegység hitét őrizzük meg általa kifejtett tisztaságában: ő feláldozta magát nekünk, mi áldozzuk oda életünket egészen az ő tanainak. Észak-Ámerika egy várost szentelt felszabadítójának, Washingtonnak; a szabad Svájcz Tell Vilmos szirtjének nevezte el Rütli mellett azon kősziklát, hol a szabadság e hőse hős társaival hona felszabadítására esküt tett; mi gyöngék vagyunk, ki nem vihetjük, hogy Déva vára szirt csúcsának az „egyistenimádás kősziklája“ nevét adják; de azt tehetjük, hogy e névnek egyházunk kekelében egy díszes emléket állítsunk. Az eszme adva van, a Dávid Ferencz-alapítvány e célra van indítványozva. Unitárius-e az, a ki ezt egész lélekből, s kitelhető erejével nem pártolja? Én nem tartom annak, s azt hiszem, nem állok egyedül.

Jakab Elek.